

În ceea ce privește forma lucrării, subliniem faptul că textul este ilustrat de hărții și grafice, precum și desene împreună cu poze ale artefactelor, toate acestea de o bună calitate. Terminologia este, considerăm noi, pe alocuri neadaptată – spre exemplu autorul folosește expresia “speciei de lux”, în loc de categorie de lux referitor la ceramică (p. 100). Există și câteva greșeli de tehnoredactare, care se pot explica probabil prin munca intensă depusă de autor. Este adevărat că am făcut și unele observații, însă acestea sunt mai degrabă subiective și țin de modul nostru de a privi o astfel de cercetare.

Prin urmare recomandăm această lucrare cu căldură, atât specialiștilor cât și celor care vor să cunoscă Lieblingul și îl felicităm pe autor pentru munca depusă la realizarea ei.

Ana-Cristina Hamat

Gheorghe I. Cantacuzino, *Începuturile orașului Câmpulung și Curtea Domnească. Aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung*, Ed. Academiei Române, București, 2011, 130 p.

Deși Câmpulungul se află fără îndoială la începuturile vieții urbane românești, importanța așezării pentru istoria românească fiind de necontestat, vatra orașului nu a făcut niciodată obiectul unor cercetări arheologice sistematice. Este situația oricărei așezări în care viețuirea nu a încetat din evul mediu și până în prezent. Locuirea s-a dezvoltat pe același loc, suprapunând, distrugând și înlocuind etapele anterioare. Posibilitatea unor cercetări extinse este exclusă, singurele șanse de îmbogățire a cunoașterii rezidând în cercetări anexate la restaurarea unor monumente istorice sau în hazardul unor descoperiri întâmplătoare cu ocazia lucrărilor edilitare.

La Câmpulung ne aflăm în această situație: sondaje mai mult sau mai puțin extinse s-au întins pe durata unui secol. Autorul are ambiția să sintetizeze cercetările anterioare și să le interpreteze prin prisma investigațiilor proprii, care s-au întins la rândul lor pe trei decenii: durata unei cariere în slujba istoriei.

Cartea conține patru capitole, urmate de anexele specifice și de un bogat material ilustrativ al săpăturii și al obiectelor descoperite: desene de săpătură, planuri generale și fotografii.

Primul capitol creionează *Stadiul informațiilor* referitoare la evoluția orașului: izvoarele scrise și informațiile arheologice. În afara cercetărilor din cuprinsul fostei reședințe voievodale, cercetări arheologice au fost întreprinse în cele mai importante puncte ale așezării: la Bărăție, la Cloașterf și la alte 7 biserici din oraș. Săpăturile de la Bărăție și Cloașterf au rămas inedite, cele din urmă nici nu au fost documentate corespunzător. Investigarea prin sondaje a celorlalte biserici este cunoscută parțial prin rapoarte de săpătură.

Capitolul II se referă la *Aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung*. Autorul punctează principalele puncte de vedere formulate de istorici asupra începuturilor orașului (oraș regal sau voievodal), asupra statutului de reședință voievodală și a rolului economic asumat. Analiza structurii urbane abordează probleme legate de:

- A. Organizarea urbanistică, trama stradală, parcelări, biserici și ansambluri, centre ale unor nuclee de locuire devenite cartiere (p. 21), stadiul istoriografiei și principalele monumente care structurează țesutul urban. Succinte fișe analitice pentru fiecare monument ajută la conturarea unei viziuni de ansamblu;
- B. Activități comerciale. Piața, hanuri, prăvălii;
- C. Activitatea meșteșugărească – ateliere, gruparea meșteșugarilor în oraș (p. 33);
- D. Elemente de fortificare (p. 35).

Capitolul principal al cărții, atât ca întindere cât și ca greutate științifică, este cel de-al III-lea: *Cercetările arheologice din zona fostei reședințe domnești din Câmpulung (Ansamblul mănăstirii “Negru Vodă”): 1975–1977, 1981–1982, 2000–2005.*

Cercetările arheologice au fost prilejuite de șantierele de restaurare: este împrejurarea tipică în care arheologia se poate apropia de un monument istoric în funcțiune. Cu toate restricțiile impuse de o astfel de situație, care limitează obiectivele cercetării la recoltarea unor date tehnice și la îndeplinirea unei formalități legate de degajarea terenului de sarcină istorică, autorul a încercat să obțină maxim de beneficii științifice din sondajele efectuate. Acest lucru este de altfel vizibil pe parcursul întregii lucrări. O săpătură arheologică care nu a avut posibilitatea să desfacă suprafețe mari, care a luptat cu depuneri de moloz a căror grosime s-a măsurat în metri, care nu a beneficiat de continuitatea unei cercetări sistematice – furnizează de obicei informații tehnice unui dosar de restaurare. Doar pregătirea profesională ireproșabilă și voința arheologului de a-și duce la capăt cercetarea fac diferența între o săpătură tehnică pentru restaurare, supusă la tot felul de presiuni, și o săpătură arheologică propriu-zisă, care permite formularea unor încheieri cu valoare istorică. Acesta din urmă este cazul fericit al lucrării pe care o prezentăm aici.

Autorul sintetizează principalele campanii de săpături, obiectivele propuse și informațiile acumulate. Rezultatele obținute sunt structurate pornind de la stratigrafie și parcurgând principalele complexe (gropi, ruine, morminte, fortificații de pământ) cu referiri permanente la materialele arheologice care pot folosi drept indicatori cronologici.

Depunerile sunt dominate de nivelări și demolări care despart principalele etape de folosire a sitului, în secolul al XIV-lea, în secolul al XVII-lea și în secolul al XIX-lea.

Complexele arheologice sunt prezentate cronologic, de la cele mai vechi urme de locuire (p. 46) datând din preistorie, până în secolul al XIX-lea. Accentul este pus pe construcțiile din secolul al XIV-lea ale reședinței voievodale (p. 47), ale căror rămășițe se regăsesc în totalitate sub pământ, constând din fundațiile bisericii actuale și ruine ale casei domnești cu anexele sale și cu un sistem de fortificare evoluat.

Cercetările autorului au avut acces doar în exteriorul bisericii. Cu toate acestea, comparativ cu cercetările anterioare (din interior, efectuate la începutul secolului XX și cunoscute doar la modul general, în absența unei documentări riguroase și a unei publicări corespunzătoare), noutățile sunt însemnate, investigațiile aducând numeroase elemente noi în caracterizarea acestui monument. Biserica voievodală a fost construită din blocuri de piatră fățuită pe o fundație din piatră de râu, după un plan bazilical cu trei nave despărțite prin stâlpi, o absidă ce corespunde în lățime cu deschiderea întregului corp bazilical, prevăzută cu un spațiu clar conturat către naos: o planimetrie

care interpretează elemente de cert caracter bizantin în spiritul arhitecturii occidentale, reflectând întocmai poziția orașului de la începuturile sale. Autorul o etichetează drept un edificiu remarcabil, “unicat între monumentele din Țara Românească din acea epocă” (p. 49).

Autorul consideră că inclusiv datarea în anii de dinainte de 1350 a fost confirmată prin constatări indirecte: nu există urme ale unei construcții anterioare pe același amplasament, nivelul de construcție al bisericii suprapune direct straturi neumblate și nu au fost identificate materiale arheologice care să stimuleze o datare timpurie. Câteva vestigii izolate semnalate prin descoperiri mai mult sau mai puțin întâmplătoare sunt considerate puțin relevante. Autorul consideră așadar că aceasta trebuie să fi fost biserica ctitorită de Nicolae Alexndru și tatăl său, Basarab I, ca biserică a curții domnești și totodată ca necropolă pentru familia domnitoare.

De asemenea, s-a confirmat faptul că biserica voievodală a fost reconstruită pe aceleași fundații de două ori, în situații în care a fost complet ruinată în urma unor cutremure: prima dată de către Matei Basarab în secolul al XVII-lea, a doua oară în secolul al XIX-lea. Transformarea fostei curți domnești în mănăstire de către Matei Basarab a produs modificările majore ale sitului.

Spre deosebire de opiniile anterioare, autorul propune localizarea casei domnești la est de biserică, la o distanță de circa 30 m față de aceasta. Ruinele unei clădiri de dimensiuni mari, înzestrată cu pivnițe, precum și ruinele a numeroase anexe, au fost înregistrate de săpăturile din ultimele decenii. Unele dintre acestea descriu forme coerente, din altele au rămas doar puține fragmente, insuficiente pentru o planimetrie de ansamblu în acest stadiu al cercetărilor. Publicarea acestor fragmente constituie însă o bază solidă pentru dezvoltarea posibilă a cercetărilor pe viitor.

Noutăți importante aflăm, de asemenea, despre sistemul de fortificare. Reședința voievodală a fost întărită cu un zid de incintă amplasat la 10–12 m față de biserică, respectiv cu o întăritură de pământ compusă din val și șanț, plasată la circa 30 m distanță de zidul din piatră (p. 57–60).

Necropola dezvoltată în jurul fostei biserici domnești, după transformarea acesteia în biserică parohială în secolul al XV-lea și până în secolul al XIX-lea, a fost cercetată în proporție de sub 10%. Dintre cele 219 morminte identificate, doar 126 au fost dezvelite în măsură concludentă pentru a constitui baza studierii ritualului și inventarului funerar. Pentru datarea mormintelor au fost folosite criteriile stratigrafice legate de poziția mormintelor și de relațiile cu diferite vestigii, în principal cu ruinele structurilor zidite. În felul acesta sunt stabilite 7 etape de înmormântare începând de la sfârșitul secolului al XIV-lea și până în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Peste 70% din totalul înmormântărilor aparțin evului mediu, precedând înființarea mănăstirii de către Matei Basarab. Sunt sintetizate în detaliu caracteristicile necropolei, prin analiza elementelor de ritual și a inventarului.

Subcapitolul dedicat necropolei este însoțit de câteva anexe foarte folositoare. *Catalogul* detaliat al cimitirului conține descrierea fiecărui mormânt, *Datarea probabilă* detaliază cele 7 grupuri cronologice; foarte util pentru o imagine de ansamblu asupra uneia dintre cele mai bine publicate necropole medievale din Țara Românească este tabelul care sintetizează starea inventarului (p. 102–105).

Materialele arheologice invocate ca elemente de datare pe parcursul întregii lucrări sunt însumate în subcapitolul 3, la finalul lucrării. Sunt prezentate succint elementele arhitecturale și materialele de construcție (p. 107–108), uneltele din fier și piesele de armament (p. 108), ceramica – fragmente de veselă și cahle – (p. 108–110), sticlăria, podoabele și piesele de vestimentație (p. 111–112). În sfârșit, monedele, deseori menționate ca fiind principalul indicator cronologic al acestui demers, sunt prezentate sintetic la p. 115, prezentare urmată de un catalog.

Partea de arheologie se păstrează în limitele unui raport strict necesar unei monografii arheologice care își propune reconstituirea unei imagini de ansamblu, nu studii speciale asupra unor categorii de obiecte. Pentru arheologi ar fi fost poate utilă expunerea unor detalii, precum planul cimitirului (planul general este la o scară prea mică, dar planuri de detaliu cu mormintele descoperite în câteva secțiuni se regăsesc în planșele 34–43) sau unele detalii asupra analizei acestuia, care să ne arate de pildă cum s-a ajuns la stabilirea celor 7 orizonturi cronologice. De asemenea, pe viitor poate că ar fi binevenit un studiu exhaustiv al materialelor arheologice – pentru că autorul nu a avut acces complet decât la materialele provenite din ultimele campanii.

Concluziile (p. 119–122) sunt urmate de bibliografia generală și de un scurt rezumat în limba franceză.

Lucrarea este însoțită de 89 de planșe, majoritatea reflectând documentarea amănunțită a cercetării arheologice. Un plan general cu localizarea vestigiilor (pl. 1) este urmat de un plan al ansamblului (pl. 2) și de planul general al cercetărilor arheologice (pl. 3). Se poate vedea pe cel din urmă proporția foarte mică a suprafețelor cercetate în raport cu suprafața întregului ansamblu. Dacă ne uităm la acest plan, nu putem decât să apreciem bogăția informațiilor recuperate, informații care susțin concluzii noi și importante privind întregul ansamblu al reședinței voievodale. Pe de altă parte, acest plan îndeamnă la optimism: majoritatea suprafețelor încă așteaptă să fie explorate, astfel încât în ceea ce privește arheologia ansamblului domnesc de la Câmpulung ne putem aștepta de la generațiile viitoare la multe noutăți. Planuri generale sau parțiale ale clădirilor ocupă planșele 4–9, iar desene de săpătură, grunduri și profile pot fi regăsite la planșele 10–32. O stratigrafie generală a întregului ansamblu cred că ar fi fost foarte utilă pentru o imagine de ansamblu; pe de altă parte, dificultatea săpăturii, numărul mare al depunerilor precum și distanțele foarte mari dintre campaniile arheologice făceau probabil imposibil un astfel de demers.

Fotografii din timpul săpăturilor regăsim în planșele de la nr. 45 la 67, iar materialele arheologice în planșele 69–89. Ceramica este redată foarte sumar, tot așa stau lucrurile și cu celelalte obiecte. Un catalog bine ilustrat ar fi de mare folos pe viitor pentru reconstituirea civilizației medievale de la cotul Carpaților, săpătura aici analizată oferind cu siguranță complexul cel mai sigur și, totodată, cel mai bine documentat.

La capătul acestei scurte prezentări se impun câteva concluzii. Autorul reușește să facă un sumar al cunoștințelor actuale despre orașul Câmpulung, cu privire specială către reședința domnească. Demersul este în principal arheologic, pornind de la un puțin cunoscut despre cercetări mai vechi sau mai noi (de la începuturile arheologiei românești, dar și din perioade mai apropiate) dar bazându-se în principal pe cercetările proprii, dintre care majoritatea au fost publicate anterior sub forma unor rapoarte.

Ce au fost aceste cercetări arheologice? În momentul inițierii lor, autorul a conceput un plan de cercetare sistematică, dar în realitate a fost dependent de diferite conjuncturi și de lucrări de orice altă natură efectuate în incintă. Săpăturile s-au făcut într-un sit în care ultimele intervenții de proporții, însemnând reconstruirea însăși a bisericii, au avut loc în secolul al XIX-lea. Biserica a fost reconstruită de 2 ori pe aceleași fundații, cu aceleași materiale. Casa domnească împreună cu anexele ei au fost demolate probabil deja în secolul al XV-lea, topografia acestor clădiri, foarte mișcătoare, fiind încă de clarificat. Într-un astfel de context, cercetarea arheologică are nevoie de suprafețe mari, în care să se poată adânci străbătând consistentele depuneri moderne. În limitele unor săpături în tranșee late de 1–2 m, este foarte greu să legăm informațiile între ele. Autorul demonstrează însă că și în astfel de condiții o documentare sistematică poate duce, în timp, la formularea unor concluzii. Cartea domnului Gheorghe I. Cantacuzino poate fi considerată, din această perspectivă, o adevărată demonstrație de metodă despre maniera în care o cercetare arheologică fragmentară poate fi documentată, interpretată și integrată într-un demers istoric general. Studiul necropolei, al ceramicii, al celorlalte obiecte interpretate în contextul propriu își arată fiecare valoarea în aprecierea și descrierea structurilor zidite.

Imaginea pe care o crează Gheorghe I. Cantacuzino însumează ceea ce cunoaștem despre orașul medieval Câmpulung și detaliază ceea ce ar trebui să cunoaștem despre reședința domnească, de la începuturile acesteia în secolul XIV și până la transformarea ei în centrul unei parohii, probabil deja în secolul al XV-lea, urmărind în continuare evoluția sitului până aproape de epoca noastră. Pentru cititorul superficial s-ar putea naște nedumeriri: cele mai multe probleme sunt enunțate, dar nerezolvate. Cititorul atent simte tristețea cercetătorului care a asistat la mari nedreptăți: acolo unde ar fi trebuit să fie posibile investigații sistematice pe suprafețe întinse, acolo unde nicio săpătură în perimetrul așezării nu ar fi trebuit, și nu ar trebui să fie permisă fără a fi precedată de o cercetare arheologică – mai nimic din toate acestea nu s-a întâmplat.

Privită în ansamblul ei, este o lucrare cu totul remarcabilă, în care arheologul medievist va găsi multe soluții și modele de urmat. Nu aș putea încheia acest comentariu fără a evidenția eleganța autorului în aprecierea cercetărilor mai vechi ale sitului: o eleganță care singură poate da măsura unui profesionist.

Daniela Marcu Istrate

Steppe Lands and the World Beyond Them: Studies in Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday, edited by Florin Curta & Bogdan Petru Maleon, Ed. Universității “Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013, 797 p.

Volumul de față este unul omagial, editat cu ocazia împlinirii a 70 de ani de către academicianul și profesorul Victor Spinei. Apărut la editura universității ieșene, în condiții grafice excelente, cartea reunește o serie de studii venite din partea specialiștilor din țară și de peste hotare. Din cele 37 de studii nu mai puțin de 22 sunt scrise de autori din afara țării (Franța, Statele Unite ale Americii, Bulgaria, Austria, China etc.). Subiectele sunt în general subsumate ariei tematice reprezentate de epoca migrațiilor